

AKADÉMIAI KIADÓ

A tihanyi altemplom régészeti kutatása

NAGY Szabolcs Balázs^{1*} és TAKÁCS Ágoston²

Archaeologiai Értesítő

147 (2022) 1, 187–197

DOI:

10.1556/0208.2022.00030

© 2022 A szerzők

¹ ELTE BTK Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum krt. 4/B

² Budapesti Történeti Múzeum, Vármúzeum, 1014 Budapest, Szent György tér 2/E, e-mail: takacs.agoston@btm.hu

Kézirat beérkezett: 2022. június 6. • Javított kézirat beérkezett: 2022. szeptember 20. • Kézirat elfogadva: 2022. szeptember 21.

ABSZTRAKT

A tanulmányban a tihanyi bencés apátság középkori altemplomának és az ott található temetkezéseknek a régészeti jellegű kutatásait és a legújabb, 2021. évi ásátás eredményeit mutatjuk be, különös tekintettel az alapító, I. András király sírhelyére.

KULCSSZAVAK

bencés rend, altemplom, 11. század, temetkezések, királysír

ABSTRACT

In this study, we present the archaeological research of the medieval crypt of the Benedictine Abbey of Tihany and the burials there, and the results of the latest excavation in 2021, with a focus to the tomb of the founder, King Andrew I.

KEYWORDS

Benedictine order, crypt, 11. century, burials, royal tomb

A középkori Magyar Királyság egyik legrégebb alapítású, ma is álló emléke a tihanyi bencés apátság altemploma. Bár az elmúlt évszázadban többször végeztek tudományos kutatásokat az apátság területén, még mindig sok a tisztázatlan részlet az egykori templom és kolostor-épület építéstörténetével kapcsolatban. A kolostor a középkorban leginkább birtokpercek és hiteleshelyi tevékenysége kapcsán fordul elő a fennmaradt oklevelekben, ezekből azonban az építéstörténetére vagy építészeti megjelenésére nézve igen keveset tudhatunk meg. A kolostor történetére vonatkozó adatokat több kutató is összefoglalta már. Az első teljességre törekvő munka Erdélyi László és Sörös Pongrác kötetei, amelyek A pannonhalmi Szent-Benedek rend történetének 10. és 11. köteteként jelentek meg.¹ Később a Tihanyi Múzeum igazgatója, Uzsoki András foglalta össze az altemplomban őrzött sírkövel kapcsolatban a kutatás akkori állapotát.² Az apátság újkori történetével legutóbb Haris Andrea művészettörténész foglalkozott doktori disszertációjában, amelyet a tihanyi apátság 18. századi műtárgyairól írt.³ A monostorral párhuzamosan létrejövő várat Kralovánszky Alán régész,⁴ valamint Karlinszky Balázs történész⁵ kutatta. Röviden összefoglalva az eddig ismert adatokat, tudjuk, hogy a 11. század közepén épült a kolostor első temploma, amelyet nemcsak az 1055-ben kiadott, híres alapítólevél, de számos kőfaragvány is keltez. A templom formájára vonatkozóan Tóth Sándor 1968-as falkutatása alapján vannak ismereteink. Ez alapján kijelenthető, hogy a templom szentélyének és északi falának alsó része megegyezik a középkori templom falaival. Belső szerkezetét kutatási lehetőség híján Giulio Turco

*Levelező szerző.

E-mail: nagy.szabolcs@btk.elte.hu

¹Erdélyi (1908); Sörös (1911).

²Uzsoki (1984).

³Haris (2007).

⁴Kralovánszky (1994).

⁵Karlinszky (2010).

1569 körül készült rajza alapján egyhajós, egyenes szentélyzáródású, torony nélküli templomként határozta meg Tóth.⁶ Fontos, hogy a falkutatás és feltárások során előkerült faragványok között nincs, vagy csak elhanyagolható mennyiségű a román korinál későbbre keltezhető, és azokat általában a kolostorépülethez kötik a kutatók.⁷ Ez arra utal, hogy – bár a kövek alacsony száma miatt következtetéseket csak óvatosan vonhatunk le – a templomban igazán nagy átépítésekkel a középkorban nem nagyon számolhatunk. Az oklevelekből kiderül, hogy a tatárjárás nem okozott nagy károkat a kolostorban, mert 1243-ban már újabb birtokokat vásárolt az apátság.⁸ A késő középkorból nem maradtak fenn építkezésekre vonatkozó adatok, csak a 16. század közepétől, a kolostor végvárrá alakításakor történhetek jelentősebb átépítések.⁹

A templom egyetlen, ma is közel teljes épségben álló középkori része a háromhajós, hat pillérrel alátámasztott, keresztboltozatos altemplom, amelyben a források szerint I. András és családja temetkeztek. Már az alapító oklevélben megjelölték ezt a funkcióját az apátságnak:

...miket adott Szűz Máriának és Szent Ányos püspöknek és hitvallónak a Balatin fölött a Tichon nevű helyen lévő egyházához a saját és felesége, fiai, leányai és valamennyi élő és megholt atyafia üdvéért.¹⁰

Vagyis nemcsak I. András temethették el itt, hanem ahogy Kézai Simon is megemlíti, Dávid herceg is itt lelt örök nyugalomra.¹¹ Bár András feleségének temetéséről az egykorú feljegyzések hallgatnak, Thuróczi János 15. század végi krónikájában megemlékezett arról, hogy Admontban temették el.¹² Ezt a megjegyzést azonban már a 19. században Wertner Mór is fenntartásokkal kezelte, aki a tévedés okát két személy nevének összekeverésében látta, és úgy vélte, Anasztázia királyné haláláról és temetési helyéről valójában nincsenek bizonyító erejű írásos forrásaink,¹³ így az egyetlen hiteles nyom mégiscsak az alapítólevél, amely feleségének is leendő sírhelyeként nevezi meg a tihanyi apátságot.

Az alapító sírjának holléte nem merült feledésbe a végvári időkben sem. Több újkori forrás is megemlékezik a síremlékről. Ezek közül a legkorábbi egy Martinus Zeiler nevű ulmi polgár leírása a 17. századból. Zeilernek ez a munkája a század folyamán háromszor is megjelent, először 1646-ban, utoljára 1664-ben,¹⁴ ami a Magyarországgal iránti fokozott érdeklődést mutatja. Különösen igaz ez annak fényében, hogy a szerzőnek nem ez volt az egyetlen

Magyarországgal foglalkozó műve, ugyanis 1632-ben is írt egy könyvet, amiben négy fejezetet szentelt az országnak. Ez a könyv azért fontos, mert ebben leírta, hogy a magyarországi fejezeteknek nem ő a szerzője, hanem korábbi, 16. századi írókra, Veit Marchtahlerre és Johann Löwenklaura támaszkodott. A Tihanyról szóló leírás eredetije szinte szó szerint olvasható Veit Marchtahler 1580-as években keletkezett művében.¹⁵ Ez témánk szempontjából nem mellékes, ugyanis ez alapján kijelenthető, hogy Zeiler beszámolója nem 17. század közepi, hanem 16. század végi, vagyis több mint 60 évvel korábbi állapotot rögzít. Zeiler Marchtahler nyomán ismerteti a sziklába vágott barátlakásokat, valamint az egykori apátság kápolnáját, amit az altemplommal azonosíthatunk, és így ez a legkorábbi, ismert leírás róla:

„András magyar király előszeretettel tartózkodott ezen a helyen, egy templomot is építtetett márványoszlopos kápolnával, amelyben eltemették, és sírját egy térdmagasságú vörösmárvány kőlappal fedték. Azonban a templomból végül lóistállót, a kápolnából széna- és szalmatárolót csináltak.”¹⁶

Eszerint a 16. században még állt I. András síremléke, azt viszont nem tudjuk, hogy ez a barokk újjáépítésig így maradt-e, vagy már korábban, a 17. század folyamán megsemmisült. Az mindenesetre biztosnak látszik, hogy a 18. században, a kolostor és a templom újjáépítése során megbolygatták a sírokat, ugyanis Bél Mátyás a 18. század első felében készült, Veszprém vármegyéről szóló leírásából már arról értesít, hogy I. András lábszárcsontjait mutogatják az altemplomban.¹⁷ Összevetve a 16. századi forrással elég valószínűnek tűnik, hogy Bél Mátyás nem tévedett, és valóban I. András csontjairól lehetett szó, amiket legkésőbb a felújítás során áshattak ki az akkor még azonosítható királyi sírból, megszüntetve ezzel egyszersmind a síremléket, mivel az a templom barokk újjáépítése után már biztosan nem állt.¹⁸ Ez összefüggésben lehet azzal, hogy amikor visszatértek a bencések Tihanyba 1701-ben, az altemplom volt az egyetlen hely, ahol szentmisét tudtak bemutatni, ehhez viszont a helyiség közepét elfoglaló, térdmagasságú síremlék útban lehetett. Ugyanakkor van még egy zavarba ejtő adat, amelyet Mikó Gábor fedezett fel, és tovább árnyalja vagy éppen kódosítja a képet. Gregoriánzi Pál (?–1565) pécsi, zágrábi majd győri püspök egyik kódexének egy 17. század közepi másolatában szerepel egy bekezdés I. Andrásról, amely a mű korábbi ismert változataiból hiányzik. Ebben azt írja a kézirat szerzője, hogy

¹⁵Németh (2002) 3.

¹⁶Glósz és Élesztős (1997) 179.

¹⁷Lukács (1943) 279.

¹⁸Erről árulkodik Römer Flóris skicce is, amely 1861-ben készült, és az altemplom barokk kori állapotát mutatja, ahol már a nyugati négy pillér között, I. András sírja helyén nem látszik semmi, csupán a nyugati fal előtt egy sírkő – Römer 3. jegyzőkönyve, 29. http://romer2015.hu/wp-content/uploads/2016/05/romer_03_v.pdf (Utolsó elérés: 2022. 04. 08.). Ugyanezt erősíti meg a *Hazai Tudósítások* című napilap 1807. évi 18. számában megjelent leírás Tihanyról, amelyben már I. András síremlékét nem említik, csupán két fehérmárvány sírkövet (*Hazai Tudósítások* 1807. 18. szám, 145).

⁶MÉM MDK T.7749.

⁷Palágyi és Tóth (1976) 1.

⁸Erdélyi (1908) 23; Karlinszky (2010) 25.

⁹Kralovánszky (1994) 214.

¹⁰Györfy (1997) 106. Részlet a tihanyi alapítólevélből. Fordította: Holub József és Érszegi Géza. Kiemelés: a szerzőktől.

¹¹Bollók (2004) 114.

¹²Horváth (1980) 184.

¹³Wertner (1892) 121.

¹⁴G. Etényi (1997) 347.

„[Andreas] sepultus in Ticonio, insula laci Balaton, in templo S. Aniani, quod ipse astruxerat, eius sepulchrum ex albo marmore hodie quoque visitur.”¹⁹

Ez úgy értelmezhető az eddigiek fényében, hogy a 17. század közepén, amikor a kódexet másoló Vitnyédi István ezt az adatot papírra vetette, már nem tudtak a vörösmárvány síremlékről, hanem egy fehér márványból készülről írtak, valószínűleg annak a kettőnek egyikéről, amelyről a *Hazai Tudósítások* 1807. évi cikke is értesít. Eszerint tehát, ha hitelesnek tekintjük mind a két forrást, a 16. század utolsó harmada és a 17. század közepe között kellett a vörösmárvány síremléknek elpusztulnia. Ennek viszont ellene mond az, hogy 19. századi leírások szerint Grasso Villebard apát (1719–1740) nyitatta fel a sírt, amiben a király lábszárcsontjait találta csak.²⁰

A 19. század végén újabb restauráció kezdődött a templomban, amely az altemplomot is érintette. Ekkor nemcsak újrafestették a falakat és a boltozatot, de földmunkákra is sor került, valószínűleg a padlóburkolat cserélése folytán. A boltozatot a kor normái szerint kijavították: szabályos fiókos dongaboltozattá alakították az addigi kissé esetleges formájú élkeresztboltozatot, és aranyozott csillagokkal ékes, román kort imitáló festéssel látták el. Mielőtt a padlót újraburkolták volna, kisebb ásatást végeztek. Erről Récsey Viktor bencés szerzetes számolt be legteljesebben a *Budapesti Hírlap* 1889. november 4-i számában. Ebben arról ír, hogy a főhajóban egy viszonylag épségben megmaradt ruházatú, fakoporsós temetkezést tártak fel, amely a vörös bársony karing és a kettős mellkereszt alapján egy apát sírja lehetett. A déli oldalon egy szörmekucsma, sarkantyús, díszes ruházatú elhunyt sírját találták meg, aki mellett egy fatáblás, latin nyelvű imakönyv foszlányait is felfedezték. Récsey szerint az előbbi egy 16. századi címzetes apát, Szegedi Tamás moldvai püspök lehetett, míg az utóbbi talán az egyik tihanyi várkapitány földi maradványa. A legnyugatibb pillérsor déli oldalán egy „kis kőládát” is találtak, amelyben csontok voltak. Mivel a sírhely közvetlenül a fal mellett álló, I. Andrásnak tulajdonított sírkő mellett helyezkedett el, Récsey úgy vélte, az alapító csontjait találták meg. Ezeket kívül több helyen szörvényos csontokat találtak, de bolygatlan temetkezést már nem.²¹ A későbbi kutatások alapján kiderült, hogy a csontok egy részét visszatemették, azonban a fent említett leletek többsége a történelem viharáiban elveszett, így nehéz a megállapításokkal vitába szállni. Az mindenesetre nem tűnik valószínűnek, hogy 400 év alatt olyan jó állapotban maradtak volna meg a szerves anyagok, mint az említett apáti sírban, ez alapján valószínűbb, hogy későbbi, 18. századi sírt találtak. A várkapitányának mondott sírről nehezebb megállapítani az igazságot, de mivel a szörmekucsma és sarkantyú nem jellegzetes szerzetesi viseletek, feltételesen elfogadhatjuk, hogy a 17. században eltemetett végvári vitézről, esetleg várkapitányról lehet itt szó. Récsey az idézett cikkben említett még vörös köveket, amelyet homokkőnek tarthatunk a helyi

építőanyagok ismeretében (a boltozatot tartó pillérek ebből készültek, és a falazatokban is használták a homokkövet), azonban egy 1897-es cikkében már vörösmárvány lapokról beszél, ami figyelemre méltó a Martin Zeiler-féle leírás miatt is. Ezek azonban mára a leletek ismeretlen helye miatt már ugyancsak nem ellenőrizhetők.²²

A 19. század végi állapot egészen 1953-ig fennmaradt, amikor az apátság múzeummá alakításához kapcsolódóan újabb felújítás, és ezúttal már hivatalos régészeti ásatás is történt az altemplomban. Az ásatást a Múzeumok és Műemlékek Országos Központjának megbízásából László Gyula, akit ekkoriban neveztek ki a Magyar Nemzeti Múzeum Középkori Osztályának vezetőjévé, valamint Nagy Emese irányította, aki a Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztályának volt a munkatársa ebben az időben. Bár az ásatás alig egy hetet vett igénybe 1953. szeptember 4–12. között, mégis sok fontos eredményre jutottak. Mivel az ásatásról az elmúlt hetven évben semmiféle publikáció nem jelent meg, röviden ismertetjük az eredményeit.

Az ásatás első két napján László Gyula volt jelen a sírok kibontásánál, a későbbiekben pedig Nagy Emese vette át az ásatás vezetését. Habár az 1889-ben feltárt sírok pontos helyével kapcsolatosan elég szűkszavúan fogalmaztak, az 1953-as kutatás alapján azonban elég jól lehet lokalizálni a korábban feltárt részeket, ugyanis két helyen egyáltalán nem találtak csontokat: egyrészt a déli mellékhajó keleti részén kialakított késői sírban (9. sír) csak fa koporsólenyomatok kerültek elő, csontok azonban egyáltalán nem²³ – itt nyugodhatott a végvári katonának vélt halott. Ettől nyugatra pedig az a vélhetően középkori eredetű, kővel kifalazott sírgödör volt (10. sír), amelybe az akkor kiásott csontokat vissza is helyezték.²⁴ A másik majdnem teljesen üres sírgödör (mindössze egy koporsószeget találtak itt) a főhajóban a szintén középkori eredetű keleti sírgödör volt (8. sír). Ebben találhatták a 19. században minden valószínűség szerint az apáti temetkezést.²⁵

A többi hét sír, ha nem is volt teljesen bolygatlan, de a legtöbb esetben azonosíthatóak voltak a sírokhöz tartozó csontok. Az északi oldalon egymásra ásva három (1–3. sír) sírgödört lehetett megkülönböztetni, valamint egy negyedik, kisebb gyermeksírt (4. sír). A sírokból elég hasonló jellegű leletek kerültek elő: ruharészletek, zsinórok, bőrből készült cipőmaradványok, koporsóveretek és a koporsók elkorhad maradványai. Ezek alapján Nagy Emese valamennyit a 18. századra keltezte.²⁶ Fontos megjegyezni, hogy bár elég

¹⁹Mikó (2010) 151.

²⁰Haris (2007) 8.

²¹Récsey (1889) 1–2.

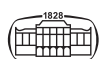
²²1950-ben, az államosításkor részletes lista készült az apátság ingó és ingatlan tulajdonairól, ebben szerepel, hogy a könyvtárban állt egy szekrény, amiben a régiségeket tartották, amihez 11 oldalnyi lista is tartozott, sajnos azonban sem a lista, sem a tárgyak későbbi sorsáról nincsen adat. A jegyzőkönyv rendelkezésünkre bocsátását ezúton is köszönjük a Tihanyi Bencés Apátság Múzeum igazgatójának, Barkó Ágoston atyának.

²³MÉM MDK D25875, 1.

²⁴Ezeket a csontokat később Malán Mihály antropológusnak küldték el vizsgálatra (MÉM MDK D25875, 1). Később a csontokat ládákban visszatemették az altemplomban az erre a célra kialakított betonszarkofágban: Uzsoki (1984) 74. jegyzet.

²⁵MÉM MDK D25875, 11.

²⁶MÉM MDK D25875, 3.

egységesnek tünnek a temetkezések, valójában több sírgödört ekkor már többedére használtak fel, ezért a sírgödrök eredeti korát nem lehet a letelek alapján egyértelműen meghatározni.

A főhajóban három sírgödört különítettek el. A keletre fekvőben (5. sír) két csontvázat is találtak, egyik sem volt szabályos anatómiai rendben, tehát ezeket is megbolygathatták korábban. Itt jobb állapotban megmaradtak a koporsódeszkák és néhány esetben még az elhunytak is, mert az egyik koponyán még bőrmaradványokat is találtak.²⁷ Ez valószínűleg az északi mellékhajóénál kedvezőbb mikroklímának volt köszönhető. A leletanyag hasonló volt, mint az északi hajóban, díszes ruhák maradványai, zsinórok, gombok, koporsószegek, egy patkó, és több egyén szétszóródott csontjai. Az ettől nyugatabbra lévő sírban (7. sír) több kerámia, zöld mázas és vörösre égett edények töredékei kerültek elő, továbbá csipke- és textilmaradványok, csont alig.²⁸ A legnyugatibb, a tér központi helyén elhelyezkedő falazott sírgödör (8. sír), ahogy azt korábban említettük, üres volt, ezt tárhatták fel a 19. században. Ez amellet szól, hogy a 19. század előtt már tényleg megbolygathatták a királyi sírt, hiszen arról nem írtak, hogy itt az apáténál régebbi csontokat is találtak volna, pedig I. András temetkezésének biztosan ebben, a tér középtengelyében levő sírban kellett lennie.

Ezeket kívül a déli mellékhajó nyugati oldalán kisebb gödört találtak 80 cm mélységig a sziklába vájva, amelyben rozsdás vastárgyak, kerámiatöredékek, barna hamu és szerves maradványok, talán elkorhadt szalma kerültek elő. Ezek azonban az ásatók megfigyelése alapján teljesen függetlenek voltak a temetkezésektől,²⁹ inkább a végvári időszak istálló-funkciójával állhattak összefüggésben.³⁰

A feltárással párhuzamosan falkutatásokat is végeztek az altemplomban. Ennek folyamán eltávolították a 19. század végi festést a boltozatról, valamint a boltozat szabályosabbá tétele céljából beépített téglákat. Továbbá leverték a vakolatot a falakról is. Ennek során előkerültek azok az elfalazott ablaknyílások a déli oldalon, amelyek valószínűleg a templom eredeti kialakításához tartoztak, amikor délről még szabadon állt az altemplom, mivel a kolostorszárny keskenyebb lehetett a mainál. Ezeket kibontották, és vakablakként mutatta be a falkutatást és helyreállítást vezető Szakál Ernő kőszobrász-restaurátor. A keleti falnál a főhajóban a két falpillér között későbbi felfalazást találtak, amelyből alsó, padkaszzerű részének elbontásakor V. László király (1444–1457) pénze került elő, amely alapján a 15. század közepére keltezték ezt a falat.³¹ Ez a fal és a pénz keltezi azt a kisméretű, késő középkori falfestménytöredéket is, amely a fal

mellett maradt és drapériadíszítést ábrázol. A kutatás során megállapították, hogy a boltozat csaknem teljes egészében középkori. Továbbá megtalálták egy korábbi kifestést végző mester „időkapuszuláját”, amelyből kiderült, hogy Buró Lajos, nyíregyházi születésű, budapesti festő végzett itt javítást 1890-ben.³² Ez valószínűleg az előző évben elkészült historizáló festés javítása lehetett, mivel Récsey Viktor 1889-ben már késznek írta le a kifestést.³³

2021 májusában, közel hetven évvel a legutolsó kutatás után a korábbiaknál nehezebb helyzettel kellett szembenézni. A hagyományos, rétegvizsgáló ásás nem jöhetett szóba, mert korábban többször, utoljára 1953-ban végigásták a területet, így rétegekre nem nagyon, csak kevert földre lehetett számítani. A korábbi kutatások ellenére sok kérdés maradt megválaszolatlanul: bár a sírokat feltárták, a visszafogott fotó- és rajzi dokumentáció miatt nem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségű adat, hogy eldönthessük, melyik sírgödrök középkoriak, azok hogyan néztek ki pontosan, a későbbi sírok pontosan mikorra keltezhetőek, illetve mennyire tekinthető intaktnak a középkori altemplom, voltak-e jelentősebb átépítései? A számos nehezítő körülmény mellett valamennyi reménnyel kecsegtetett, hogy az újabb technikák sok olyan kérdésre választ adhatnak, amelyekre korábban nem volt lehetőség. Így például az eltemetettek korát a csontok radiokarbon vizsgálatával jó pontossággal meg lehet határozni, vagy a földből sokkal több leletet ki lehet nyerni a fémdetektoros vizsgálattal. Továbbá lehetőség nyílt arra, hogy a kiásott földet kiszállítsuk az épületből és átrostáljuk, ezáltal minden egyes leletet kinyerjünk, valamint így az egész felületet összefüggően lehetett vizsgálni, amire korábban szintén nem volt mód (1. kép).

Az ásást az 1950-es évekből, öntött cementpadló eltávolításával kezdtük. A viszonylag vékony padlóréteg alatt közvetlenül a hajókban kevert, humuszos feltöltés következett, amelynek felső 20–30 cm-es részén előbukkantak a 20. század közepén levert, historizáló boltozatfestésnek a töredékei. Az élénk színű, jó állapotban fennmaradt töredékek közül több darabon aranyozott csillagok látszottak, amelyek a 19. századi kifestés igényességéről árulkodtak. A nagy mennyiségű vakolatöredék a tér teljes felületén el volt terítve. Érdekessége, hogy a függőleges felületeket egykor díszítő kváderimitáció nem volt jellemző a töredékek között, ami arra utal, hogy a falakat már korábban megtisztították a korábbi vakolatrétegektől.³⁴ A feltöltés további részeiben – a korábbi ásások miatt – nem lehetett megfigyelni rétegződést. Míg a hajókban a sírok miatt változó, 80–180 cm közötti mélységű feltöltés volt, addig a pillérek sávjában és a keleti oldalon viszonylag magasan jelentkezett a hegy gejzirit sziklája. Az ásást a keleti sávban kezdtük, ahol egy lépcsőfokkal meg lett emelve a járósínt a legutolsó felújításakor. Itt az alapkőzet magasabban és intaktabban

²⁷MÉM MDK D25875, 10.

²⁸MÉM MDK D25875, 10–11.

²⁹MÉM MDK D25875, 11–12.

³⁰Az elmúlt közel egy évszázad alatt a nem túl nagy mennyiségű, és régészeti nem is kifejezetten jelentős leletanyagnak nyoma veszett, így a feltárt leletek bemutatására nincs lehetőség.

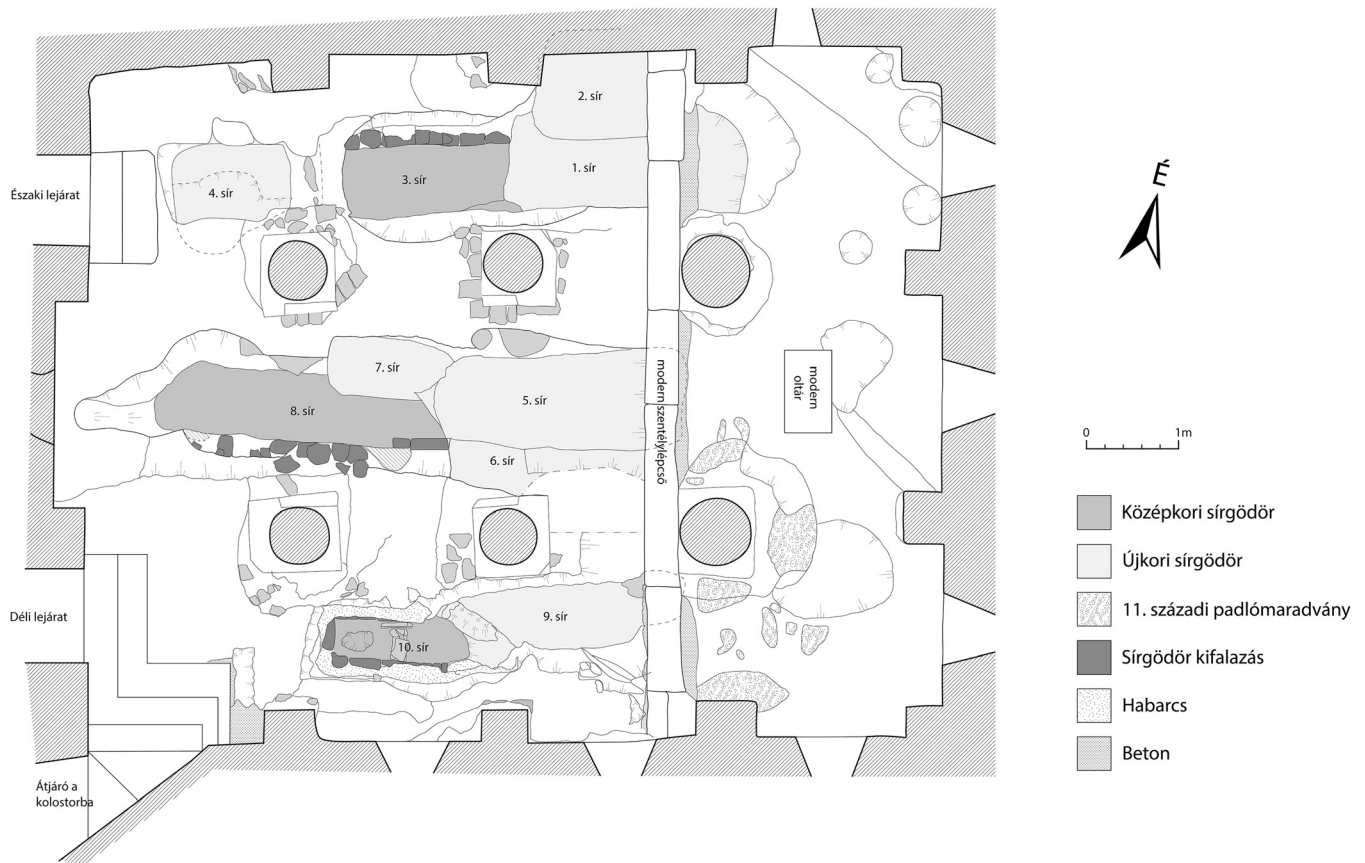
³¹MÉM MDK MuMOK 1953/20. A jelentésbe utólag beleírták, hogy a pénz a Magyar Nemzeti Múzeum Éremtárában van, azonban az ottani nyilván tartásban nem szerepel – ezúton is köszönjük a segítséget Kovács Enikőnek az éremtár munkatársának, aki a kérdéses éremnek utánanézett.

³²MÉM MDK D21386.

³³Récsey (1889) 2.

³⁴A Szakál-féle falkutatás pontos kronológiája nem egyértelmű a dokumentáció alapján, azonban az ásási fotókon úgy tűnik, hogy addigra a falakat már leverték. Ez egybevág a 2021-es ásáson tapasztaltakkal.

1. kép. A feltárás alaprajza

Fig. 1. The layout of the excavation

maradt meg, mint a hajókban, ezért itt csak a 10 cm körüli feltöltéstől kellett a felületet megtisztítani. A délkeleti részen, a pillér környékén megtaláltuk a feltehetően 11. századi, első padló maradványát. Ez vöröses színű, meszes alapú öntött padló volt, amely több foltban maradt meg (2. kép). Nagy Emese naplójában szintén beszámolt az eredeti öntött padlóról, azonban ennek pontos helyét nem jelölte meg, így csak találgathatunk, hogy ugyanezt találták-e meg, vagy egy azóta elpusztult részlet.³⁵ A padlót közvetlenül a sziklára öntötték, és mivel a padló vékony rétege teljesen kitöltötte a sziklafelszín kisebb egyenetlenségeit, repedéseit is, ezért az altemplom legkorábbi, 11. századi padlórétegéről lehet szó. A tömegét mészhabarcs alkotta, amelynek felszínét vörös kőporral színezték, amely a színe alapján a pillérek is alkotó, vörös, permi homokkő finomra őrölt pora. Ugyanez – berétegződve – megfigyelhető a pillérek alapozása alatt is. Ez alapján azt kell gondolnunk, hogy a pillérek végleges formájukat már itt, a helyszínen nyerhették, és a kőfaragás melléktermékeként létrejött port használhatták fel a padló készítéséhez. Ezen kívül a keleti részen többnyire csak a

³⁵„A legfelső alapozó kő mellett és részben tetején előkerült a templom eredeti, öntött padlójának alapozása.” (MÉM MDK D25875, 11). Mivel a feltárás felszínrajzán a keleti oldalon nem jelöltek semmit, így bizonytalan, hogy ott ástak-e.

2. kép. A délkeleti részen feltárt 11. századi padlómaradványok
Fig. 2. 11th century floor remains excavated in the south-east

sziklafelszínen keletkezett, természetesnek gondolható mélyedéseket találtunk. A szentély északi oldalán a keleti fal mentén négy további, 30–40 cm átmérőjű, sekély, szabályos kerek lyukat találtunk. Ezek szabályosságukból és a falat követő elrendezésükből adódóan nem lehetnek természetesek. Az elhelyezkedésük alapján úgy tűnik, hogy az építkezéshez használt állvány oszlopainak helyei lehetnek ezek. Mivel ezen a részen a sziklában vastag, agyagos berétegződés van, ez magyarázatot adhat arra, hogy itt miért

3. kép. A 4. sír kelet felől
Fig. 3. Grave 4 from the east

látszódnak ennyire az oszlopok nyomai, míg a déli oldalon kevésbé.

Az északi mellékhajóban feltártuk a négy sírgödört. A legnyugatibb egy sziklába vágott, szabályos, téglalap alakú sír (4. sír). A különlegessége, hogy ez az egyetlen sírgödör, ami nem volt egyáltalán szuperpozícióban a többi sírral. Egy keskeny sziklasáv választotta el a tőle keletre elhelyezkedő sírtől. A gödör közel másfél méter hosszú, 70–80 cm széles és 80 cm mély (3. kép). Ahogy az 1953-as ásatáson is megfigyelték, a sír mérete és a benne talált csontok alapján egy gyermek sírhelye volt, a leletek alapján³⁶ pedig kijelenthető, hogy az újkorban létesült. Azt, hogy itt nincs szuperpozíció, az okozhatta, hogy eléggé elkülönült a többi sírtől. Ez a belső tér legnyugatibb temetkezése, szinte közvetlenül az északi lejárattal ásták, és kis mérete miatt elért anélkül, hogy beleástak volna a hozzá legközelebb eső sírba.

A tőle keletre fekvő sír (3. sír) kialakításában eltért az előzőtől: ennek sziklába vájt oldalait helyben bányásztott, gejzirit, törtkő falazattal bélelték (4. kép). A sír kialakításának eltérő technikája a más temetkezési szokásokkal lehet összefüggésben. A sírgödör eredeti mérete bizonytalan, mivel hosszanti oldalát egy másik sír vágja (így nagyjából 2 m hosszú szakasza maradt meg, ami nem lehet sokkal rövidebb az eredeti hosszánál sem), a bélőfal pedig csak az északi

4. kép. A 3. sír dél felől
Fig. 4. Grave 3 from the south

oldalon maradt meg, de biztosan keskenyebb volt, mint 70 cm, ami a gödör jelenlegi szélessége. Ha pedig levonjuk ebből a déli falazat vélhető vastagságát, abból az jön ki, hogy 55–60 cm-nél biztos nem volt szélesebb a gödör, de akár még keskenyebb is lehetett. Ez a méret nagyon hasonló a korszak más, kővel bélelt temetkezéseihez, mint például a középkori Kána faluban, vagy akár a szintén bencés rendi kánai apátságban feltárt sírokhoz. A kánai apátság és falu valószínűleg a 12. században jött létre, temetőiket az Árpád-korban folyamatosan használták. A sírok között jelentős mennyiségű kővel béleltet tartak fel, amelyek belső szélessége 40–60 cm között váltakozott.³⁷ A sírok szélessége – mind Kánán, mind Tihanyban – valószínűleg annak volt köszönhető, hogy a halottat nem koporsóban, hanem lepelbe csavarva temették el, ami miatt sokkal kisebb volt a helyigény. A későbbi korokban, ahogy erre László Gyula és Nagy Emese kutatása is rámutatott, újra felhasználták a sírt, ekkor azonban már koporsós temetkezéssel. Ezeknek viszont nagyobbak a méretei, így a sírgödör déli és nyugati oldalán kibontották a kőbélést, emiatt csak az északi oldalon találtuk meg az eredeti, középkori falazatot. A sírt kelet felől egy másik, mélyebben fekvő, nagyobb méretű sírgödör vágta, amely egészen a lépcsővel megemelt szintű szentélyrészbe benyúlt. Ezt észak felől, részben a templom északi fala alá bevágva egy kisebb, a két falpillér közé beékelődő gödör vágta. László Gyula és Nagy Emese kutatása nyomán mind a kettőt barokk kori sírgödörnek tarthatjuk.

A főhajóban ásták a legtöbb sírgödört. A legelső, I. András királyénak vélhető, nagyjából 3 m hosszú és 70–80 cm széles sírt (8. sír) szintén kő falazattal bélelték ki (5. kép). Ennél a gödörnél is csak egy oldala volt meg a falazatnak, a déli, vélhetően itt is a későbbi koporsós temetkezés miatt bonthatták el a többi. A falazatban megfigyelhető egy ugrás, amelynél a fal síkja és jellege is megváltozik. Egy 80 cm hosszú, szabályos sikkal rakott, törtkő falazat után 10 cm-rel kiszélesedik a gödör dél felé, és további 2 métert halad tovább nyugat felé egy sokkal hevenyészettebb, szabálytalan, boltozatszerűen, kissé befelé dőlő fal. A jelenség okát a már

³⁶Koporsómaradványok, viseletalkatrészek: vö. MÉM MDK D25875, 3.

³⁷Terei (2010) 84–88; H. Gyürky (1996) 14. kép.

5. kép. A 8. sír észak felől
Fig. 5. Grave 8 from the north

korábban idézett Martin Zeiler, illetve Veit Marchthaler leírása alapján fejthetjük meg. Ebben világosan leírták, hogy a király térdmagasságú, vörösmárvány síremlék alatt nyugszik. Mivel a vörös márvány használata csak a 12. század végétől, III. Béla uralkodása alatt terjedt el Magyarországon,³⁸ ezért amit az utazó láthatott a török korban, az biztosan nem a 11. századi síremlék volt. Ezek szerint valamikor a középkor későbbi szakaszában megújították a sírt, és ennek lehet a tanúja a szabálytalanabb falszakasz. Hogy pontosan mikor készült, arról nincsenek írott forrásaink, az ásatáson azonban elkerült három középkori pénz, amelyek talán ezzel lehetnek összefüggésben, hiszen temetkezésén és építkezésén kívül nem volt más lehetőség arra a középkorban, hogy az egyébként padlóburkolattal rendelkező térben a padló alatti földbe pénzérme kerüljön. Mindegyik érem Luxemburgi Zsigmond (1387–1437) által veretett *parvus*. Ha figyelembe vesszük a keleti falon az V. László pénze által keltezett falképtöredéket, úgy tűnik, hogy a 15. század közepe táján történetelt a falakat díszítő kifestéssel is járó felújítás az altemplomban. A Zsigmond-*parvus* is emellett szól, úgyhogy ez alapján valószínűsíthető, hogy a síremléket is ekkor újították meg. Tovább erősíti ezt az elképzelést az az adat, hogy a tihanyi apátság egyik utolsó apátja a középkorban, Ugron László – pont ebben az időszakban – 1439 és 1480 között vezette a szerzetesközösséget.³⁹ Hosszú hivatali ideje lehetővé tette, hogy ilyen, az apátság léptékében nagyobb vállalkozásba kezdjenek, mint az alapító sírjának és annak épített környezetének felújítása. A sír átalakításának van egy további, korábban is ismert jele. A sírt körülvevő négy pillér lábuzatán, a lábuzatok sír felőli sarkaiból egy téglalap alapú hasábfarmát utólag kivésnek, valamint az északi középső pillérnek még a törzsén is látható másodlagos vésés nyoma. Bár a levésések pontos idejét nehéz meghatározni, de lehetséges akár az is, hogy ez szintén a késő középkori átalakítással függött össze,

³⁸Lővei (2021) 129–130.

³⁹Erdélyi (1908) 60–61.

6. kép. A királysír felmenő részéhez tartozó pillérfaragások
Fig. 6. Secondary carvings of the pillars related with the upper part of the royal tomb

amiről Martin Zeilernél azt olvashatjuk, hogy itt egy, a járószintből kiemelkedő, térdmagasságú⁴⁰ síremlék állt. A pillértörzs levésése is nagyjából fél méter, ami megfelelhet a leírásnak. Ez alapján a síremlék kiterjedése mintegy $2,5 \times 2,2$ méter lehetett. Azonban az se zárható ki, hogy ez még a korábbi, 11. századi síremlékhez kapcsolódó átalakítás nyoma (6. kép).

A királyi sírtól nyugatra szabálytalan, rézsús, vésett sziklafelületet találtunk, amely fokozatosan csökkenő mélységgel majdnem a nyugati falig kihúzódott. Ez talán egy újkori kincs- vagy királyi ereklyekereső akció emléke lehet, mivel közvetlenül kapcsolódik a sírhoz, viszont annak kialakításához nem lehet köze.

A sírgödör keleti része hiányzik, azt legalább három későbbi, vélhetően 18. századi sirbeásás vágja el. Az első kicsit északabbra ázott temetkezés (7. sír) alsó síkja alig 10 cm-rel van mélyebben, mint a királysír, és keleti felét ennek is elvágta a tőle keletre eső gödör. Az uralkodói sír déli falazott oldalának keleti végét egy másik sír (6. sír) bolygatta meg, amelynek tengelye délebbre esik a hajó tengelyénél, benyúlva a déli pillérsor középső és keleti pillére közé. Statikai okok miatt ezt a két pillér közti részt csak részlegesen tártuk fel, mert félő volt, hogy meggyengítené a szerkezetet,

⁴⁰Glósz és Élesztős (1997) 179.

ha a pillérek alapozása mellől minden oldaltámasz kikerülne. Ennél a sírnál, a déli pillérsor középső tagja alapozásánál egy 1953-as időkapcsolót találtunk bevésve a sziklába. A kapszula egy sörösüveg volt, amelyben papírt helyeztek el. Sajnos az évtizedek alatt az üveg belsejében összegyűlt pára tönkretette a papírt, így nem tudtuk meg, mi volt azon.⁴¹ Az összes itt felsorolt sírt egy további (5. sír) vágta, amelynek mind közül a legmélyebben volt az alsó síkja, és keleti vége befutott a szentélylépcső alá.

A déli mellékhajóban két sírt tártunk fel. A keletebbre fekvőt (9. sír) legalább harmadszorra ástuk ki, az alján azonban még így is látható volt a fakoporsó maradványa. A nyugati egy kővel bélelt sír (10. sír), amelynek – az előző kőbéléses sírokkal ellentétben – három oldala is épen átvészelt a történelem viharait (7. kép). Ez azért is lehet, mert ez volt az a hely, ahová a hagyomány szerint a királysír felszámolása után betemették a kiszedett csontokat. Hogy valóban azok voltak-e benne, vagy egy, esetleg több másik, középkorban eltemetett egyén (pl. Dávid herceg) i, talán sosem fog kiderülni. A későbbi betemetéshez tartozik a sír nyugati végében, kövekből szárazon rakott fal, amellyel leszűkítették a gödröt. Ezt a kisebb sírt aztán egy homokkőlappal fedték le, amely azonban jóval a járszint alatt volt, a felszínen nem volt nyoma. Az a kialakításából is jól látszik, hogy ez a sírgödör is középkori eredetű. A falazata azonban eltér a másik kettőtől, ugyanis ennek anyaga egy puha, jól faragható, fehér színű kő volt, amelyből hasáb alakúra faragott darabokkal rakták ki a sír belső oldalát. Ebben az esetben a sír belső szélessége is mérhető volt, ami éppen csak meghaladta a 40 cm-t, külső szélessége pedig mintegy 60 cm. Hossza a másik sír bolygatása miatt alig 1,5 m, viszont a délkeleti sarkában megfigyelhető volt a sír bélését rögzítő habarcs maradványa, ami alapján nagyjából 2–2,2 m lehetett az eredeti hossza. A szokatlanul keskeny sír óhatatlanul is ráirányította a figyelmet egy másik dologra: az altemplomban őrzött, és hagyományosan I. András sírkövének tartott fehér márvány faragvány szintén a szokásostól eltérő arányú. Összevetve a feltárt sírokat a sírkővel, az derült ki, hogy míg a többi falazott sírgödör dimenziói eléggé eltérnek a kereszties fedlapétól (192 × 53 cm), a déli mellékhajóban található sírra ráillik.⁴² Ha hozzátesszük, hogy a sírkövet már a 19. században is a déli mellékhajóban, a sír felett, a falhoz állítva tartották, talán nem túlzás azt feltételezni, hogy a történelmi emlékezetnek egy rejtett megnyilvánulása volt ez. Így értelmet nyer a többi, sírkövekről szóló forrás is. Összesen két fehér márvány sírkőről tudunk, amelyek közül az egyik az a díszítetlen kő, ami valószínűleg a 19. századi felújítás folyamán elveszett, a másik, keresztel díszített viszont ott maradt. Továbbá megemlíthető I. András

7. kép. A 10. sír észak felől
Fig. 7. Grave 10 from the north

második síremléke, ami vörös márványból készült. Tehát összesen három sírkőről tudunk, pont ugyanannyiról, amennyi középkori sírt találtunk. Ez alapján valószínű, hogy az elveszett harmadik sírkő, amelyet Rómer Flóris is leírt, az északi mellékhajóban lévő gödröt fedhette.⁴³ A három temetkezés pedig akár meg is feleltethető a forrásokban említett személyek, vagyis az alapító, a felesége és a fia, Dávid herceg nyughelyével.

Az ásatáson feltárt leletanyagoknak, mivel a kiásott föld többször át volt forgatva, pontos lelőhelye nem tekinthető mérvadónak, így a leletek csak önmagukban, illetve a teljes altemplom kontextusában értelmezhetők. Ez alapján sajnos le kellett mondanunk arról, hogy például a feltárt újkori pénzekkel egy-egy sírt pontosabban is keltezhessünk. A már említett középkori pénzekon kívül jellemzően 18. század eleji érmekek kerültek elő, főleg I. Lipót dénárjai és egy II. Rákóczi Ferenc által veretett 1706-os *poltura*, ezek jól összevágnak azzal az adattal, hogy az altemplomot az újkorban főleg a visszatérő bencés szerzetesek használták temetkezési célból addig, amíg el nem készült az új, barokk kriptá a templom hajója alatt.⁴⁴ Az ásatás egyik legkiemelkedőbb lelete a szintén erre az időszakra keltezhető mellkereszt, amely feltehetően egy apáté volt. Az érdekessége, hogy a bronzkereszt mindkét oldalán sűrűn borítják ábrák, amelyek a három szent nyelv, a héber, a görög és a latin betűinek feleltethetők meg, azonban értelmes szöveget nem adnak ki⁴⁵ (8. kép). Ha végignézzük az apátok névsorát, azt láthatjuk, hogy 1733 előtt két apátot temettek el az apátságban, az altenburgi bencés apátként Tihanyba került Regondi Rajmundot 1702-ben és a szintén altenburgi Reyser Ámándot 1716-ban.⁴⁶

⁴¹Az akkori munkálatoknak több hasonló nyomára bukkantunk a kutatás során: ezek közé tartozik számos, az 1950-es évek elején vert, alumíniumfillér, továbbá két ceruzával készített felirat, amelyek az itt dolgozó kőművesek neveit örökítették meg.

⁴²Ezt korábban már Buzás Gergely és Kovács Olivér is felvetették az Árpád-házi királysírokat ismertető könyvükben (Buzás és Kovács, 2019, 101), akkor még csak hipotetikusán, az ásatás során viszont Buzás Gergely hathatós együttműködésével sikerül igazolni ezt az elképzelést.

⁴³A sírkő mérete Rómer szerint 6'2" × 2'3" vagyis nagyjából 195 × 71 cm (Rómer 3. jegyzőkönyve, 29) http://romer2015.hu/wp-content/uploads/2016/05/romer_03_v.pdf (Utolsó elérés: 2022. 04. 08.).

⁴⁴Az első temetkezés a barokk kriptában 1733-ban történt: Haris (2007) 27, 85. jegyzet.

⁴⁵Az egyik oldalon a kereszt felső szárán talán egy „MARIA” felirat betűzhető ki, illetve a másik oldalon egy A és Ω látszik a két vízszintes szár végein, de ezeken kívül semmi értelmezhető nem látni.

⁴⁶Erdélyi (1908) 7.

8. kép. Az apáti mellkereszt
Fig. 8. Cross of an abbot

Mivel már 1889-ben is találtak egy apáti mellkeresztet, azt gondolhatjuk, hogy mindkét 18. század eleji apát sírját feltárták. Hogy pontosan melyik sír melyiküké volt, illetve, hogy a második apáti sír melyik volt a kiásottak közül, az már örök rejtély marad.

A 18. századi temetkezésekhez köthetők azok az apró, jellemzően fémből készült leletek, amelyek különböző ruhaalkatrészekként azonosíthatók. Ezek közé tartoznak a különböző kapcsok, gombok, szíjbefűzők, egy rózsafüzérkereszt, amelyek azonban így önmagukban már elég keveset árulnak el egykori viselőikről. Továbbá sok, szintén a temetkezésekhez kapcsolódó, apró fémtárgy került elő: vasból készült koporsószegek és kicsi, csillag alakú, bronzból készült veretek mutatják, hogy az újkorban valóban fakoporsós temetkezés volt itt szokásban.

Egy másik jellegzetes lelettípus, amiből számottevő mennyiségű került elő az összekeveredett földből, még a végvári időkhöz kötődik. A különböző tűzfegyverek lövedékei – jellemzően nem használt állapotban – kerültek elő, vagyis a védők fegyverzetéhez tartozhattak. Kétféle lövedéktípust találtunk: a nagyobb méretű, vasból készült szakállaspuskagolyókból volt a legtöbb, valamint kevés ólomból készült kézipuska-golyót. A mennyiségnek azért is van jelentősége, ugyanis jól tükrözi a 16. századi inventáriumokban szereplő fegyverek arányát. Az 1500-as évek második felében készült összeírások mindegyikében legtöbb a szakállas puska (45–55 db) a várban, ennek nagyjából a fele a kézi puska (15–20 db), továbbá négy darab tarack is szerepel a listákban.⁴⁷ Több olyan leletet találtunk, amelyek funkciójuknál fogva köthetőek a végvári időszakhoz: ilyen egy kis bronzból készült gyűszű, különböző kerámiaedények töredékei, illetve olyan szerves maradványok, amelyek egyértelműen emberi fogyasztás melléktermékei – mint például a barackmag, a kagylóhéj vagy a háziállatcsontok, amelyek előfordulása a

⁴⁷Végh (2000) 271.

9. kép. Az atemplom a feltárás után
Fig. 9. The medieval crypt after the excavation

templomokban egyébként nem jellemző. Ezek egyszersmind arról árulkodnak, hogy az atemplomot nemcsak széna- és szalmaraktárként használták, de a végvári élet mindennapi tevékenységei is zajlottak itt.

Az atemplomnál korábbi épület nyomait nem lehetett megfigyelni, ezért a földből előkerült számos, római kori tegulatöredéket más helyről ideszállított építőanyagként értelmezhetjük. Az ásás során kevés őskori kerámiát is találtunk, ezeket talán valamelyik sziklagödörhöz köthetnénk, de mivel ezek sem eredeti helyükről kerültek elő, ezt nehéz lenne megmondani.

Az ásással végleg lezárult egy korszak a tihanyi bencés apátság kutatásában, mert a 2021. évi munkánk befejezésével minden fel lett tárva az atemplomban, amit fel lehetett, illetve nem maradt olyan rész, amit később érdemes lenne a régészet hagyományos módszereivel kutatni, mivel a szikla feletti feltöltés is kicserélődött (9. kép). A sírokkal kapcsolatban az jelenthetne még új információt, ha véletlenül előkerülnének a László Gyula és Nagy Emese által vezetett ásás leletei, bár nagyon ez sem befolyásolná a kialakult összképet. Az apátságban – ha nem is az atemplomban – érdemes lenne további kutatásokat végezni. A 2021-es ásás befejezése után még lehetőség nyílt talajradaros méréseket végezni a templom nyugati részén, a barokk kriptá területén kívül. Ez a vizsgálat a kutatásoknak új irányt adhatna, mert a mérés alapján úgy tűnik, maradtak korábbi, épített struktúrák ezen a részen, akár még egy középkori, háromhajós templom belső pillérsorainak maradványait is rejtheti itt a föld.⁴⁸

RÖVIDÍTÉSEK

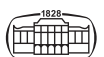
MÉM MDK

Magyar Építészeti Múzeum, Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ

MÉM MDK MuMOK

Magyar Építészeti Múzeum, Műemlékvédelmi Dokumentációs Központ, Múzeumok és Műemlékek Országos Központja

⁴⁸A vizsgálatot Oszkó László geofizikus végezte.

FORRÁSOK

- Bollók, J. (Ford.) (2004). *Kézai, Simon: A magyarok cselekedetei*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Glósz, J. és Élesztős, L. (Ford.) (1997). *Zeiler, Martinus: A magyar királyság leírása. 1644*. Babits Kiadó, Szekszárd.
- Horváth, J. (Ford.) (1980). *Thuróczi János: A magyarok krónikája*. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- Lukács, K. (1943). *A Balaton-vidék földrajza kétszáz év előtt. Bél Mátyás „Notitia Comitatum Veszprimiensis, Simighiensis et Szaladiensis” c. kéziratának fordítása és ismertetése*, Vol. 15. A Magyar Biológiai Kutatóintézet Munkái, Magyar Biológiai Kutatóintézet, Tihany.

BIBLIOGRÁFIA

- Buzás, G. és Kovács, O. (2019). *Az Árpád-házi uralkodók sírjai*. Magyar Nemzeti Múzeum, Visegrád.
- Erdélyi, L. (1908). *A tihanyi apátság története 1. Az apátság önállósága 1055–1701*, Vol. 10. A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története, Szent Benedek Rend, Budapest.
- G. Etényi, N. (1997). A kiadó utószava. In: Glósz, J. és Élesztős, L. (Ford.), *Zeiler, Martinus: A magyar királyság leírása. 1644*. Babits Kiadó, Szekszárd, 347–361.
- Györffy, Gy. (1997). A magyar királyi oklevelek a kezdetektől 1200-ig. In: Györffy, Gy. (Szerk.), *Árpád-kori oklevelek 1001–1196*. Balassi Kiadó, Budapest.
- H. Gyürky, K. (1996). *A Buda melletti kánai apátság feltárása*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Haris, A. (2007). *A tihanyi bencés apátság műtárgyai és mesterei a 18. században*. Doktori disszertáció, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest.
- Karlinszky, B. (2010). Királyi vár – magán vár. A tihanyi vár a XIV. században. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 26: 25–36.
- Kralovánszky, A. (1994). A tihanyi vár 1982. évi feltárása. *Műemlékvédelem*, 38: 209–218.
- Lővei, P. (2021). *Porfír, kő, márvány. Kőanyagok, kőfaragók, kőberakások a középkori Magyarországon. I. kötet*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet, Budapest.
- Mikó, G. (2010). I. András király sírkövének legkorábbi említése. *Turul*, 86: 150–152.
- Németh, S.K. (2002). Utazások Magyarországon és Erdélyben (Veit Marchthaler: Ungarische Sachen, 1588). *Irodalomtörténeti Közlemények*, 106: 3–23.
- Palágyi, S. és Tóth, S. (1976). *A római és középkori kőtár katalógusa: Tihanyi Múzeum*. Veszprém Megyei Múzeumok Igazgatósága, Veszprém.
- Récsey, V. (1889). A tihanyi katakombák régiségei. *Budapesti Hírlap*, 9/304: 1–2.
- Sörös, P. (1911). *A tihanyi apátság története 2. Tihany, mint fiókapátság 1701-től napjainkig*, Vol. 11. A pannonhalmi Szent-Benedek-Rend története, Szent Benedek Rend, Budapest.
- Terei, Gy. (2010). Az Árpád-kori Kána falu. In: Benkő, E. és Kovács, Gy. (Szerk.), *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I.* MTA Régészeti Intézete, Budapest, 81–111.
- Uzsoki, A. (1984). I. András király sírja Tihanyban és a sírlap ikonográfiai vonatkozásai. *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 17: 145–188.
- Végh, F. (2000). A tihanyi vár tűzfegyver-állománya a XVI. század második felében. *Fons*, 7: 267–273.
- Wertner, M. (1892). *Az Árpádok családi története*. Pleitz Fer. Pál Könyvnyomda, Nagybecskerek.

The archaeological research of the medieval crypt of Abbey of Tihany

Szabolcs Balázs Nagy – Ágoston Takács

The 11th-century crypt of the Abbey of Tihany has been disturbed several times over the centuries, and archaeological excavations have been carried out in the last hundred years, first in 1953 and then in 2021, but last time no intact graves were found. In the Middle Ages, the tombs of the founder, King Andrew I (Fig. 5), and his family members (most likely his wife and son) were preserved and tended here, so much so that it is thought that the tomb of the king was even renewed in the 15th century (Fig. 6). The 16th and 17th century descriptions of the crypt, the wall remains of several periods found in the tomb and the coins of King Sigismund, the only medieval coin finds, all point to this renewal. Medieval graves were located both to the north and south of the king's tomb. Of these, the southern one stone-lined grave (Fig. 7) may be linked to the cross-marked tombstone, which until recently was thought to be that of King Andrew I. The other (Fig. 4) may have been covered by an unadorned white marble tombstone, lost towards the end of the 19th century, which was also recorded in the notebooks of Flóris Rómer.

In the modern age, especially in the early 18th century, when the monastery was re-established by Benedictine monks from Altenburg, new burials took place here. A total of ten burial pits have been identified, but the number of burials may have been higher due to the reuse of the graves (Fig. 1). Among these, the graves of the two abbots of Altenburg stand out, one of which was found in 1889, the date of excavation of the other is uncertain, but an ornate cross (Fig. 8) found in 2021 confirms the existence of a second abbot's burial. The names of the deceased abbots (Raymond Regondi and Amand Reyser) can also be easily

identified, as later abbots were buried in the baroque crypt. There were several other burials, the most striking of which is the grave of a child, dug in the north-west corner of the square, which, according to the 1953 excavation, is also thought to be 18th century (Fig. 3).

During the excavation in 2021, we were able to make further observations related to the building's construction history: we identified the remains of the earliest floor in the south-eastern part of the site, dating back to the 11th century. This is a reddish stone powder-coloured *terazzo* floor, which was found on the rock surface (Fig. 2). The later pavements were destroyed during the renovations.

A large number of pistols and arquebus balls, as well as everyday objects that could not conceivably have been used in churches, are reminiscent of the end times of the 16th and 17th centuries. These include a thimble and several fragments of modern pottery vessels.

The pre-monastic use of the site is indicated by the scattered prehistoric pottery fragments and by Roman tegulae, which may have been recovered from Roman ruins in the area and used in the construction of the medieval building.

With this excavation, an era in the research of the Benedictine Abbey of Tihany has finally come to an end, because with the completion of our work in 2021, everything that could be explored in the lower church has been revealed, and there is no part left that would be worth exploring later with the traditional methods of archaeology, as the layer of soil under the floor containing archaeological finds has been completely examined (Fig. 9).

